

הרב יהודה זולדן, באר יהודה – סוכה, עמ' 441-429

שיעור לב

שיר בביכורים

(סוכה מז ע"ב)

- א. ודברו הלויים בשיר "ארוממך ה' כי דליתני"
 ב. מניין לביכורים שטעונין שירה?
 ג. תוספות: שירה על ביכורי יין ועל כל שבעת המינים
 ד. רמב"ם: שירה על קרבן ושירה במקדש
 סיכום

א. ודברו הלויים בשיר "ארוממך ה' כי דליתני"

בגמ' (מז ע"ב) הובאה משנה (ביכורים ב, ד) בה נאמר: "הביכורים... טעונין קרבן, ושיר, ותנופה, ולינה".
 במשנה אחרת (ביכורים ג, ד) מתואר השלב בו היה אומרים את ה"שיר" ומי היו שרים:

החליל מכה לפניהם עד שמגיעין להר הבית. הגיעו להר הבית, אפילו אגריפס המלך נוטל הסל על כתפו ונכנס עד שמגיע לעזרה. הגיע לעזרה ודברו הלויים בשיר "ארוממך ה' כי דליתני ולא שמחת אויבי לי" (תהילים ל, ב).

גם בתוספתא (ביכורים ב, י) נזכר שזהו הפרק ששרו הלויים.
 שלושה הסברים מדוע שרו פרק זה. הרב שלמה עדני (מלאכת שלמה, משנה שם) כתב:

משום דבכינופיא גדולה נעשו, דלכך תקנו שיהו באין אל עירו של מעמד כדי שיהו מתקבצין שם רבים, ודמי לחנוכת הבית.¹

לפיו, במשנה (ביכורים ג, ב) מתואר איך כל מביאי הביכורים היו מתכנסים ביחד בערי המעמד, ומשם היו עולים לירושלים. הכניסה שלהם למקדש הייתה בכינופא – בחבורה, והדבר דומה לחנוכת הבית שנעשתה ברבים בו שרו פרק זה (שבועות טו ע"ב).

הרב אפרים יצחק מפרמיסלה (משנה ראשונה, ביכורים ג, ד) כתב:

בשיר "ארוממך ה'", ולא אתפרש מה ענין שיר זה לביכורים. ונראה דכלפי שבוידי של הביכורים אומר "ארמי אובד אבי" אומרים גם כן שיר זה "ולא שמחת אויבי לי" שהציל את אבינו מיד לבן אויבו.²

מביאי הביכורים היו אומרים פסוקים, בהם נזכר לבן הארמי (דברים כו, ה-י), ובפרק בתהילים יש שבח והודאה לה' על ההצלה ממזימתו של לבן.

הרב יששכר תמר (עלי תמר, ביכורים ג, ד) הסביר:

1 הרב אליהו דוד רבינוביץ' תאומים, האדר"ת (חשבונות של מצוה, מצווה שצד) כתב: "והרי לא נמצא כלל שהלויים היו אומרים אותו שירה בקרבן יחיד כלל, רק בקרבן צבור, וכדיליף להדיא בערכין שם דאין אומרים שירה על קרבן יחיד, וא"כ מאי שנא בכורים מקרבנות עצמם, דעיקר שירה כתיב בהו שאינם בשל יחיד. ונהי דבכורי צבור לא מצינו כלל, ע"כ י"ל דגם בשל יחיד אומרים, וגם דנ"ל דכיון שהיו מביאים רבים ביחד ה"ל כציבור - כל זאת יש להשיב".

2 ע"פ המדרש (ויקרא רבה, פרשת אמור פרשה כח, ו; אסתר רבה, פרשה י, ה) זה הפרק שמרדכי היהודי שר כשהמן הרכיבו על הסוס.

"ודברו הלוים בשיר 'ארוממך ה' כי דליתני ולא שמחת אויבי לי". אומה שיש לה חקלאות מפותחת משלה ואינה זקוקה למוצרי מזון מארצות זרות, יש לה רגש בטחוני והיא זקופת ראש נגד אויביה, ולפיכך טבעי הוא כשהביא ישראל את פרי אדמתו לבית ה', שפרצו הלוים בשיר של פסוק זה "ארוממך ה' כי דליתני ולא שמחת אויבי לי". ואכן יתכן שכל הטכס החגיגי הזה של הבאת הבכורים וקבלת הפנים המפוארה של אנשי ירושלים, יסודו בעקרון זה של בטחון ישראל בתורתו עמו וארצו שבא לידי ביטוי בהבאת ראשית פרי האדמה לבית ה'.

ב. מנין לביכורים שטעונין שירה?

על כך שיש לשיר בעת הבאת הביכורים, כתב רש"י בסוגייתנו (ד"ה טעונין):

...ושיר נמי יליף לה מ"בכל הטוב" (דברים כו, יא) ואין טוב אלא שיר, והלוים היו אומרים אותו. ומהו שיר? "ארוממך ה' כי דליתני" (תהלים ל), דכתיב (יחזקאל לג, לב) "יפה קול ומטיב נגן", ובספרי (פרשת ראה)³ נמי תניא: "בכל הטוב" - זה השיר.

רש"י כתב שמהמילים "בכל הטוב" שאומר מביא הביכורים, יש ללמוד שהכוונה לשיר, ובסוף דבריו ציין מדרש הלכה על פסוק שבפרשת הביכורים (ספרי דברים, פרשת כי תבוא פיסקא שא): "ושמחת בכל הטוב". 'ושמחת' - בכל מיני שמחות. 'בכל הטוב' - זה השיר. רש"י גם הפנה לפסוק בנביא יחזקאל, ונראה שכוונתו לאמור בירושלמי (ביכורים ב, ג): "ושיר. נאמר כאן 'שיר' ונאמר להלן 'והנך להם כשיר עגבים' [יפה קול ומטיב נגן]"⁴.

דיון מקיף על המקור לשירת הלוויים בעת הבאת הביכורים, מופיע בגמרא (ערכין יא ע"א):

אמר רב יהודה אמר שמואל: מנין לעיקר שירה מן התורה? שנאמר: "ושרת בשם ה' אלקיך" (דברים יח, ז), איזהו שירות שבשם? הוי אומר: זה שירה. ואימא: נשיאות כפים! מדכתיב: "לשרתו ולברך בשמו" (דברים י, ח), מכלל דברכת כהנים לאו שירות היא.

רב מתנה אמר: מהכא: "תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב" (דברים כח, מז), איזו היא עבודה ש"בשמחה ובטוב לבב"? הוי אומר: זה שירה. ואימא: דברי תורה, דכתיב: "פקודי ה' ישרים משמחי לב" (תהילים יט, ט)! "משמחי לב" איקרי, טוב לא איקרי.

ואימא: בכורים, דכתיב: "ושמחת בכל הטוב" (דברים כו, יא)! טוב איקרי, טוב לבב לא איקרי.

אמר רב מתנה: מנין לביכורים שטעונין שירה? אתיא "טוב", "טוב" מהכא.

הדיון בגמרא הוא מה המקור ממנו לומדים על החובה מן התורה לשיר על הקרבנות? רב יהודה בשם שמואל למד זאת מפסוק העוסק בתפקיד הלוויים: "ושרת בשם ה' אלקיך" (דברים יח, ז), ורב מתנה למד זאת מפסוק בפסוקי התוכחה: "תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב" (דברים כח, מז). הגמרא שאלה אולי מהפסוק בתוכחה נלמד שהעונש הוא על שלא עסקו בדברי תורה, או על כך שהעונש הוא על שלא הביאו ביכורים? והגמרא דחתה את האפשרויות הללו.

רב מתנה הוסיף עוד שהמקור לכך שאומרים שירה בעת הבאת הביכורים הוא מאותו פסוק שבתוכחה ובגזירה שווה, וכפי שהסביר רש"י (ד"ה טוב): "טוב טוב - כתיב הכא [בפרשת הביכורים] 'בכל הטוב', וכתב

3 הרש"ש (סוכה כאן) תיקן שצריך להיות ספרי פרשת כי תבוא.

4 לכאורה בביכורים לא נאמרה המילה "שיר". נראה שצריך לגרוס בירושלמי את המילה "טוב" במקום המילה "שיר", כפי שמופיעה דרשה זו במדרש (ילקוט שמעוני תורה פרשת כי תבוא רמז תתקלח) על פסוק בפרשת הביכורים: "ושמחת בכל הטוב" (דברים כו, יא) - "נאמר כאן 'טוב', ונאמר להלן 'יפה קול ומטיב נגן' - בכל הטוב זה השירה".

בשירה [בפרשת התוכחה] (דברים כח) 'בשמחה ובטוב לבב'. רש"י (ד"ה מנין) גם ציין את דברי המשנה בביכורים: "מנין לביכורים שטעונין שירה - שאומרים 'ארוממך ה' כי דליתני' כדתנן במס' ביכורים (פ"ג מ"ד)". מאותו פסוק שרב מתנה למד על שירה בעת הקרבת קרבן, הוא גם למד על שירה בעת הבאת ביכורים.⁵ הגמרא הקשתה על כך שיש לשיר בעת הבאת הביכורים:

איני? והא אמר רב שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: מנין שאין אומרים שירה אלא על היין? שנאמר: "ותאמר להם הגפן החדלתי את תירושי המשמח אלקים ואנשים" (שופטים ט, יג), אם אנשים משמח, אלקים במה משמח? מכאן שאין אומרים שירה אלא על היין! משכחת לה כדתני ר' יוסי: פרי אתה מביא, ואי אתה מביא משקין. הביא ענבים ודרכן, מנין? תלמוד לומר: "תביא" (דברים כו, ב).

לדברי רב שמואל בר נחמני בשם רבי יונתן, אומרים שירה רק בעת שמקריבים קרבן ומנסכים גם יין. כך מתואר במשנה (תמיד ז, ג) ניסוך היין בעת הקרבת התמיד ושיר של יום ששרו הלוויים: "שחה לנסך והניף הסגן בסודרין והקיש בן ארזא בצלצל, ודברו הלויים בשיר". אם כן, למה אמרו שיש לשיר בעת הבאת הביכורים, הרי הביכורים הם מפירות שבעת המינים, ורק על יין שרים? על כך השיבה הגמרא שיש מצב של שיר בעת הבאת הביכורים. בביכורים כתוב שיש להביא "מראשית כל פרי", והכוונה היא שלכתחילה יש להביא פרי ולא להביא משקים. כך נאמר במדרש ההלכה (ספרי דברים, פרשת כי תבוא פסקא רצז): "פרי' - פרי אתה מביא בכורים, ואי אתה מביא יין ושמן בכורים". אבל אם אדם הביא ענבים והפריש אותם לשם ביכורים, ודרך אותם אחר כך ועשה מהם יין, מנין שבדיעבד הוא מביא את היין ויוצא ידי חובת ביכורים? תלמוד לומר "תביא". מכאן שיש מצב שיאמרו שירה בעת הבאת ביכורים, כשהמביא מביא יין.

ג. תוספות: שירה על ביכורי יין ועל כל שבעת המינים

התוספות (ערכין שם ד"ה מנין) העירו שרב שמואל בר נחמני שלל בדבריו את האמור במשנה בביכורים ששרים על ביכורים:

יש תימה אמאי לא מקשה ליה בהדיא מן המשנה? וי"ל שהש"ס לא הביא המשנה דזרעים [=הכונה למשנה בביכורים], וגם מילתיה דר' שמואל בר נחמני לא אייתי ליה הש"ס, אלא אגב גררא הלכך לא פריך אלא הכי. ולרבי נראה ששיר המשנה על ביכורים אינו עיקר השיר כי אם לשמחה בעלמא, הלכך לא פריך מינה לר' שמואל בר נחמני, ולא כפירש"י.

לדברי התוספות המשנה בביכורים לא נזכרה בסוגיה ולכן הגמרא לא הקשתה ממנה, וגם דברי רב שמואל בר נחמני בשם ר' יונתן נזכרו כבדרך אגב, כי עיקר הסוגיה עוסקת במקור לשיר על קרבן לא על ביכורים. עוד כתבו תוספות בשם רבם שהשיר על הביכורים שמופיע במשנה הוא "לשמחה בעלמא". אשר על כן הגמרא הקשתה מדברי רב שמואל בר נחמני על דברי רב מתנה שהשווה את השיר על ביכורים לשיר על קרבן. התוספות המשיכו ושאלו:

ויש תימה דלא איירי המשנה בעיקר שיר כלל? ועוד הקשה ר' אלחנן היכי מוקי לה למשנת ביכורים הכא בהביא ענבים ודרכן דהא בכל הביכורים מיירי בתאנים וחטין וכל ז' המינים?

5 הרש"ש (ערכין כאן) כתב: "דבכורים הוי כעין קרבן משום דטעונין תנופה. וגם קרבן בא עמהם כדאיתא בפ"ג דבכורים מ"ג ומ"ה" (ראה גם: רש"ש מעילה יג ע"א), ולכן יש מקום לומר ששרים בעת הבאת הביכורים.

עוד הקשו תוספות שעל פי האמור במשנה (תרומות יא, ג) שמובאת בגמרא (חולין קכ ע"ב) ניתן להביא ביכורים גם את "היוצא מן הזיתים ומן הענבים, אלמא שהמשקה מהם חשוב לביכורים?"⁶ אשר על כן פירש תוספות אחרת את הגמרא:

ונראה לפרש דמיירי לכתחלה והכי פירושו: "הביא ענבים ודרכן. מנין שיביאם לכתחילה? תלמוד לומר: "תביא" דמשמע לכתחילה. ומשנת ביכורים נמי אתיא שפיר דמיירי במשקין היוצאין מזיתים⁷ וענבים שאומרים עליהם שירה לכתחילה, ואידי דתקנו עליהם שירה, תקנו נמי בכל הביכורים של ז' המינים.

המנחת חינוך (מצווה שצד, א) סיכם כך את דברי התוספות:

וע' בתוס' שם מבואר דעל ביכורי יין, השירה מן התורה, וחזק מין על כל ז' המינים תקנו רבנן השירה ע"ש.

דברי רב שמואל בר נחמני בשם רבי יונתן, נזכרו בתוספות (פסחים סד ע"א ד"ה קראו) בעקבות פירושו לדברי הגמרא שם שהלוויים היו שרים בעת שהישראלים היו שוחטים את קרבן הפסח:

קראו את ההלל - פי' לויים דתניא בתוספתא ישראל שוחטין את פסחיהן ולויים קוראים את ההלל.⁸ קשה לר"י דאמרין בפ' אין נערכין בערכין (יא.) ובכיצד מברכין (ברכות לה. ושם) אין אומרים שירה אלא על היין, והכא חזינן דאיכא שירה בלא נסכים? וכן היו מקדשין העזרות בב' תודות ובשיר [שבועות טו ע"ב]?⁹

ואומר ר"י דהכי פירושו 'אין אומרים שירה בשעת הקרבת קרבן אלא על היין' דמשמח אלקים ואנשים דריש ליה, ועיקר שתיה ושמחה היינו בשעת אכילה ודומיא דהכי נמי לגבוה בשעת הקרבת קרבן קאמר דאין אומר שירה אלא על היין. אבל שלא בשעת הקרבה היו אומרים שירה שלא על היין בכמה דוכתי.

כך כתבו בקצרה גם התוספות (ברכות לה ע"א ד"ה שאין):

שאין אומרים שירה אלא על היין - פירוש אין אומרים שירה על שום אכילת מזבח כגון זריקת דמים, ונסוך המים, כי אם על היין. אבל ודאי מצינו שירה בלא יין, כגון הלל שבשחיטת פסחים (תמיד נשחט ד' סד.)

אין מנסכים יין בעת שחיטת קרבן פסח, כאמור במשנה (מנחות צ ע"ב): "כל קרבנות הציבור והיחיד טעונין נסכים, חוץ מן ...הפסח" ובכל זאת שרו בעת שחיטת קרבן פסח.

הרשב"א (ברכות שם) הוסיף עוד דוגמה: "וכן אומרים שירה במלחמה כדאיתא ביהושפט בדברי הימים [ויבואו ירושלים בנבלים ובכנורות ובחצצרות אל בית ה' (ב, כ, יח)]".⁹ בתוספות הרא"ש (ברכות שם ד"ה מנין) כתב עוד:

6 יש להעיר שבגמ' (חולין שם) נאמר שהלכה זו בנוגע להבאת יין ושמן כביכורים "רבי יהושע היא, דאמר: דון מינה ואוקי באתרה, וגמר להו לבכורים מתרומה".

7 הרש"ש (ערכין שם) העיר שהמילה "זיתים" היא שגרה דלישנא, כי רק על יין היו אומרים שירה לכתחילה.
8 כוונת תוספות לנאמר בתוספתא (פסחים ד, ט) שם מתואר שישאלים שוחטים את פסחיהם ו"הלויים עומדין על דוכנם וגומרין ההלל". השירה בעת שחיטת קרבן פסח נזכרה גם בגמ' (נד ע"א-ע"ב). אמנם רש"י (סוכה נד ע"ב ד"ה ערב; פסחים סד ע"א ד"ה קראו) כתב שהישראלים הם שקראו את ההלל, וכאמור התוספות חלקו עליו, ולדבריהם הלוויים הם שקראו את ההלל. על השירה בעת שחיטת קרבן הפסח והקרבתו, ראה בספרי: "הלל הגדול, הלל ושיר בליל הסדר", באר יהודה – פסחים, עמ' 414-427.

9 הרב אברהם אבן עזרא (במדבר י, י) פירש את הפסוק העוסק במצווה לתקוע בחצוצרות: "וביום שמחתכם ובמועדיכם" – ששבתם מארץ אויב, או ניצחתם האויב הבא עליכם וקבעתם יום שמחה". האריך בזה הרב מאיר שמחה הכהן מדווינסק (משך חכמה שמות יב, טז). בהרחבה בספרי: "וביום שמחתכם... ותקעתם בחצוצרות", חגי יהודה וישראל, עמ' 63-81.

מצינו שירות הרבה בלא יין כגון הלל שבשחיתת פסחים, ובלילי פסחים, ובמלחמה כדאשכחן ביהושפט בדברי הימים [ב, כ כא-כב]: "ויעמד משררים לה' ומהללים להדרת קדש בצאת לפני החלוץ ואמרים הודו לה' כי לעולם חסדו]. ובעת החלו ברנה ותהלה [נתן ה' מארבים על בני עמון מואב והר שעיר הבאים ליהודה וינגפו". אלא הכי קאמר אין אומרים שירה על שום אכילת מזבח, כגון בהקטרה ובזריקה ובניסוך המים, אלא על ניסוך היין.

על דברי תוס' הרא"ש הללו, כתב הרב יצחק זאב סולובייצ'יק (חידושי הגרי"ז, רמב"ם, הל' חנוכה ג, ז):

ולכאורה מאי שנא הני תלתא הלל דנקטי [-שחיתת פסחים, לילי פסחים, מלחמה], הלא איכא י"ח ימים שגומרים בהם את ההלל [תענית כח ע"ב]? אלא ודאי הדבר מבואר דשאני הני תלתא הלל דיסודם הוא דין אמירת שירה, ולא ככל הלל של י"ח ימים שיסודו הוא דין קריאה, ולא שייך כלל להך מילתא דאין אומרים שירה אלא על היין.

כוונת הגרי"ז היא לאמור בדברי הר"ן בשם רב האי גאון (פסחים כו ע"א בדפי הרי"ף; דברי רב האי גאון מובאים בשו"ת שערי תשובה, סי' קב), על מהותו של ההלל הנאמר במסגרת ההגדה של פסח: "שאין אנו קורין אותו בתורת קורין, אלא בתורת אומרי שירה...". לפיו גם שני המצבים הנוספים שנזכר בתוס' הרא"ש – שחיתת הפסח, והלל במלחמה, מוגדרים כשירה ולא הלל במובן הרגיל.

הרב יוסף דב סולובייצ'יק (רשימות שיעורים - סוכה מח ע"ב) הוסיף שגם בשמחת בית השואבה היו הלוויים שרים, כאמור במשנה (נא ע"ב) ובתוספתא (ד, ז-ח). אמנם רש"י (נא ע"ב ד"ה שעליהן) הבחין בין שירה על קרבן לבין שירה במקדש. לפיו הלוויים היו עומדים מעל חמש עשרה המעלות שיורדים מעזרת ישראל לעזרת נשים "לשמחת בית השואבה, אבל דוכן לשיר הקרבן, אצל המזבח היה".¹⁰ המנחת חינוך (מצווה שצד, יג) ציין את דברי התוספות (ערכין יא ע"א ד"ה מנין) ואת התוספות (פסחים סד ע"א ד"ה קראו) והקשה על התוספות בפסחים:

ודבריהם תמוהים מאוד, מאי מקשה הש"ס בביכורים האיך אומרים, והא אין אומרים שירה אלא על היין? ודחיק לתרץ כגון שהביא יין הא ביכורים הוי שלא בשעת הקרבה דאין מקריבים ביכורים כלל. ולדבריהם שלא בשעת הקרבה אומרים בכמה דוכתין שלא על היין, וצע"ג. והנה על הגמרא גם כן קשה, דגבי ביכורים מקשה הש"ס האיך אומרים שירה הא אין אומרים שירה אלא על היין, ולמה לא מקשה כאן גבי פסח האיך קורין הלל, והא אין אומרים שירה אלא על היין. ותירוצ התוספות לא שייך דאין חילוק בין ביכורים ובין פסח, דאידי ואידי הוי שלא בשעת הקרבה כמו שכתבתי.

לפי המנחת חינוך היה מקום לתרץ שאכן אין שירה אלא בעת ניסוך היין בלבד, ונביאים או חכמים הם אלו שתיקנו לשיר בעת שחיתת קרבן פסח, בעת הבאת הביכורים, ובעת קידוש העיר והעזרות, והמנחת חינוך סיים: "והם תקנו ותקנו שלא על היין גם כן, ולא קשה קושיית התוס' בפסחים כן נראה בעיני. אך מה אעשה שאין דעת התוס' כן, ובטלה דעתי נגדם. אך דברי התוס' תמוהים כמ"ש וצע"ג".

נראה שכוונת תוס' לומר שבקרבת שיש בהם ניסוך של יין, יש לשיר בעת ניסוך היין ולא בשלב אחר הקשור לקרבן, כמו הקטרה או זריקת הדם, וכד'. אך אין כוונת רב שמואל בר נחמני בשם ר' יונתן לומר ששרים רק בקרבת שיש בהם ניסוך יין. גם במצבים אחרים היו הלוויים שרים.

יש להביא ראיה לדברי התוספות הללו מהאמור בירושלמי (פסחים ה, ה): "תני. תמיד שיש לו נסכים תוקעין לנסכים, פסח שאין לו נסכים [כאמור במשנה מנחות ט, ו] תוקעין לשחיתתו". בירושלמי מדובר על

10 הרמב"ם (הל' לולב ח, יב-טו) לא כתב שהלוויים היו שרים בשמחת בית השואבה. לפיו כל מי שיועד לנגן ולשיר היה עושה כן. בהרחבה בשיעור לד: שמחת בית השואבה.

תקיעה בחצוצרות, כי המקור לשירה נלמד בגמ' (ערכין יא ע"ב) מהפסוק: "ותקעתם בחצצרת על עלתיכם" (במדבר י, י). על סדר התקיעה מסופר בהמשך המשנה (תמיד ז, ג) שצוינה לעיל:

שחה לנסך והניף הסגן בסודרין והקיש בן ארזא בצלצל ודברו הלויים בשיר. הגיעו לפרק תקעו והשתחו העם. על כל פרק תקיעה, ועל כל תקיעה השתחויה. זה הוא סדר התמיד לעבודת בית אלקינו יהי רצון שיבנה במהרה בימינו אמן.

משמעות דברי הירושלמי היא שבקרבת שיש בו ניסוך יין, תוקעים בחצוצרה בזמן הניסוך, וקרבת שאין בו ניסוך יין תוקעים בחצוצרה בעת שחיתתו או בכל זמן אחר.¹¹

נראה להעיר על דברי המנחת חינוך שצוינו לעיל, שלדבריו כוונת התוספות (ערכין יא ע"א ד"ה מנין) היא: "דעל ביכורי יין השירה מן התורה, וחוש מיין על כל ז' המינים תקנו רבנן השירה". המעיין בתוספות יראה שלא נאמר בתוספות שעל ביכורי יין השירה מהתורה, ועל השאר דרבנן. ביכורי יין הם לא קרבן, ולא מנסכים בהם במזבח. תוספות כתבו: "וענבים שאומרים עליהם שירה לכתחילה" במובן זה שהם ממש דומים לקרבנות שאומרים עליהם שיר בעת ניסוך היין, ומתוך כך "אידי דתקנו עליהם שירה, תקנו נמי בכל הביכורים של ז' המינים" כמו ששרים בעת שחיתת קרבן פסח או בעת חנוכת העזרות או במצבים אחרים. תוספות לא הזכירו בדבריהם כלל האם מדובר על חובה מהתורה או מדרבנן.

יש להוסיף עוד שבנוסח המשנה והתוספתא השירה על הביכורים הייתה כשמביאי הביכורים היו מגיעים לעזרה, ולא בעת הנפת הביכורים או בעת הקרבת הקרבן. יש לראות את השירה בביכורים כשירת הלוויים בעת שמחת בית השואבה שציינו לעיל.

ד. רמב"ם: שירה על קרבן ושירה במקדש

הרמב"ם הזכיר מספר פעמים שיש לשיר בעת מקרא ביכורים. כך כתב (הל' ביכורים ג, יב-יד):

יב. ...וכשם שטעונין תנופה, כך טעונין קרבן שלמים ושיר, שנאמר בהן "ושמחת בכל הטוב" וברגלים אומר "ושמחת בחגך" מה שמחת החג בשלמים אף כאן בשלמים, ואין הקרבן מעכבת.
יג. ואימתי קורין בשיר עליהן? משיגיעו לעזרה, הלויים היו מתחילין וקורין "ארוממך ה' כי דליתני".
יד. ...נמצאת אומר שהביכורים טעונין שבעה דברים: הבאת מקום, וכלי, קריאה, וקרבת, ושיר, ותנופה, ולינה.

גם את הפרק הבא פתח הרמב"ם (הל' ביכורים ד, א): "כל המביא בכורים, טעון קרבן ושיר ותנופה ולינה", וכן בהמשך כשהרמב"ם (שם ד, יז) תיאר את סדר הבאת הביכורים, הוא כתב: "הגיעו לעזרה דברו הלויים בשיר 'ארוממך ה' כי דליתני'".

לפי הרמב"ם (הל' ביכורים ב, ד) ניתן להביא לכתחילה ביכורי שמן ויין, והרמב"ם לא הבחין בין סוגים שונים של ביכורים, פירות שבעת המינים, שמן ויין, ולפיו על הכול יש לשיר. הרמב"ם (הל' כלי המקדש ג, ב) גם פסק להלכה את דברי רב שמואל בר נחמני, ולא ראה בדבריו סתירה בכך שאומרים שירה בעת הבאת הביכורים:

עבודה שלהן היא שיהיו שומרים את המקדש, ויהיו מהן שוערין לפתוח שערי המקדש ולהגיף דלתותיו. ויהיו מהן משוררין לשורר על הקרבן בכל יום, שנאמר "ושרת בשם ה' אלקיו ככל אחיו הלויים" (דברים יח, ז). אי זהו שירות שהוא בשם ה'? הוי אומר זו שירה. ומתי אומר שירה? על כל עולות הציבור

החובה ועל שלמי עצרת בעת ניסוך היין. אבל עולות נדבה שמקריבין הציבור לקיץ למזבח, וכן הנסכין הבאין בפני עצמן אין אומרין עליהן שירה.

הרב יוסף דב סולובייצ'ק (רשימות שיעורים - סוכה מח ע"ב) הבחין בין שני סוגים של שירה:

באמת יש ב' דינים של שירה: א) שירה שהיא קיום קרבן וזה דוקא על יין; ב) שירה המהוה בעצמה קיום מקדש. כמו בקרבן פסח, דאין בפסח נסכי יין ושרין בעת הקרבת הפסח בתורת מצוה של שירה במקדש ולא כמצות שירה על הקרבן. השירים כל הלילה בשמחת בית השואבה היו מצות שירה במקדש כשלעצמה. בשעת הניסוך יש קיום של שירה על הקרבן דאין אומרים שירה על קרבן אלא על ידי יין נסכים.

ננסח את דברי הרב סולובייצ'ק כך: יש שירה במסגרת עבודת הקרבנות, ויש שירה במסגרת העבודה הכללית בבית המקדש. ההבחנה בין שני סוגים של שירה מבוססים על דברי התוספות (ברכות לה ע"א ד"ה שאין; ד"ה פסחים סד ע"א ד"ה קראו) שציינו לעיל. גם הרמב"ם (הל' קרבן פסח א, יא) כתב: "וכל זמן שהן שוחטין ומקריבין, קוראים הלויים את ההלל" וכתב עוד (שם יב):

על כל קריאה וקריאה תוקעין שלש תקיעות בחצוצרות, תקיעה תרועה ותקיעה, הואיל ואין לו נסכים לתקוע בשעת ניסוך, תוקעין בשעת שחיטה.

דברי הרמב"ם הללו מבוססים על הירושלמי (פסחים ה, ה) שצוין לעיל, וכאמור יש לראות את שירת הלויים והתקיעה בחצוצרות של הכהנים כפעולה אחת. ההסבר של הרמב"ם דומה לסברת תוספות. כשמנסכים אז שרים ותוקעים, וכשאינן מנסכים אז תוקעים ושרים בזמן השחיטה או בזמן אחר.¹² בנוגע לשירה בעת הבאת ביכורים, הסביר הרב סולובייצ'ק (רשימות שיעורים - ברכות לה ע"א) את שיטת הרמב"ם:

"ל' דהרמב"ם סובר דקיום דין שירה בביכורים חל מדין שירה במקדש דעלמא דמהוה קיום שירה לפני ה', דנלמד מפסוק דיחזקאל "והנך להם כשיר עגבים יפה קול ומטיב נגן" וכמבואר בירושלמי (פ"ב בביכורים ה"ג), ועל כן אין בביכורים הדין דאין אומרין שירה אלא על היין, ולפיכך פסק דכל ז' המינים טעונים שירה.¹³

לפיו, הרמב"ם התבסס על הלימוד מהפסוק שמופיע בירושלמי (שם), ולא פסק כאמור בבבלי (ערכין יא ע"א) שבביכורים אומרים שירה רק על יין "ולפיכך פסק דכל ז' המינים טעונים שירה". אלא שהרמב"ם לא הזכיר בשום מקום את הפסוק מהנביא יחזקאל שנזכר בירושלמי.

נעיין שוב בדברי הרמב"ם (הל' ביכורים ג, יב) ונלמד מה המקור שלו לשיר בביכורים:

יב. ...וכשם שטעונין תנופה, כך טעונין קרבן שלמים ושיר, שנאמר בהן "ושמחת בכל הטוב", וברגלים אומר "ושמחת בחגך" (דברים טז, יד) מה שמחת החג בשלמים אף כאן בשלמים, ואין הקרבן מעכבת.

אכן הלימוד שהזכיר הרמב"ם בנוגע לקרבן שלמים נזכר בירושלמי (שם):

12 כך הסביר הרב מאיר שמחה הכהן מדווינסק, אור שמח על הרמב"ם שם.

13 הרב יוסף דב סולובייצ'ק, כתב על שירה בביכורים גם בהמשך דבריו ברשימות שיעורים - סוכה מח ע"ב. אלא ששם כתב: "הרמב"ם משמיט את הדין דביכורים טעונים שירה ויתכן שסובר שגם בביכורים יש שירה רק כשמביאים ביכורי יין כנסכים של קרבן ולא בשאר פירות". נראה שזו טעות, שהרי הרמב"ם כתב דברים ברורים בנוגע לשירה בביכורים, וכמו שהרב סולובייצ'ק עצמו הסביר ברשימות שיעורים בברכות.

טעונית קרבן. נאמר כאן שמחה ונאמר להלן שמחה. מה שמחה שנאמר להלן שלמים, אף כאן שלמים.¹⁴

הרמב"ם (פירוש המשנה ביכורים ב, ד) הזכיר את הלימוד גם כן:

וטעונית קרבן - שנאמר בפרשת בכורים "ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך", ונאמר "ושמחת בחגך", ונאמר מה שמחה האמורה כאן קרבן שלמים אף שמחה האמורה כאן קרבן שלמים. כי "ושמחת בחגך" בהכרח שיהא שם קרבן שלמים, כמו שיתבאר במסכת חגיגה. ושיר - כמו שיתבאר בפרק שאחר זה.

הפסוק "ושמחת בכל הטוב" שנזכר בהלכה הוא חלק מהלימוד על הבאת קרבן בביכורים, וכפי שנזכר גם בהלכה. הרמב"ם בפירוש המשנה לא ציין מקור ללימוד בנוגע לשיר, גם לא בפרק הבא. אך בהלכה כתב הרמב"ם: "טעונית קרבן שלמים ושיר, שנאמר בהן 'ושמחת בכל הטוב'". "שנאמר בהן" – בקרבן ובשיר. הגזירה שווה היא על המילים "ושמחת" וזה רק בנוגע לקרבן. בנוגע לשיר, נראה שהרמב"ם למד זאת מדרשת הפסוק במדרש ההלכה שציון לעיל (ספרי דברים, פרשת כי תבוא פיסקא שא): "ושמחת בכל הטוב". 'ושמחת' - בכל מיני שמחות. 'בכל הטוב' - זה השיר.¹⁵ גם רב מתנה (ערכין יא ע"א) שאמר: "מנין לביכורים שטעונית שירה? אתיא 'טוב' 'טוב' מהכא", למד על שירה בביכורים מהמילה "טוב" ומגזירה שווה לאמור בפסוק בפסוקי התוכחה: "תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב" (דברים כח, מז). הרמב"ם לא ראה צורך ללמוד על שירה בביכורים מגזירה שווה כמו שהוא למד בנוגע לקרבן, אבל ציין את הפסוק ממנו למד על שיר בביכורים וכפי שנדרש בספרי.¹⁶

סיכום

כשמביאי הביכורים היו מגיעים לעזרה, היו הלוויים שרים את הפרק "ארוממך ה' כי דליתני" עם הביכורים (תהילים ל). המקור לכך הוא הפסוק בפרשת הביכורים בו נאמר: "ושמחת בכל הטוב". במדרש ההלכה ובתלמודים מופיעים לימודים שונים על בסיס פסוק זה.

הרי"ד סולובייצ'יק כתב שיש שני סוגים של שירה: יש שירה במסגרת עבודת הקרבנות ויש שירה במסגרת העבודה הכללית בבית המקדש. הלוויים היו שרים והכהנים היו תוקעים בעת ניסוך היין בקרבנות בהם היו מנסכים כמו קרבן תמיד. הם היו שרים רק בעת הניסוך ולא בעת שהיו עושים פעולה אחרת כמו זריקת הדם וכד'. בקרבן שאין מנסכים בו יין בעת ההקרבה, היו שרים ותוקעים בעת השחיטה כמו בקרבן פסח. ביכורים דומים יותר לקרבן פסח במובן זה שאין חובה לנסך יין בעת הקרבת הקרבן, והביכורים עצמם אינם מוקרבים כלל. לא רק זאת, הלוויים היו שרים בעת שמביאי הביכורים היו נכנסים לעזרה, ובמובן זה השירה בעת הבאת הביכורים דומה לשירה בעת שמחת בית השואבה.

14 רש"י (מז ע"ב ד"ה טעונית) למד את הגזירה שווה בנוגע לקרבן מפסוק אחר: "ובתלמוד ירושלמי יליף מ'ושמחת בכל הטוב' (דברים כו, יא) ואין שמחה אלא שלמים, דכתיב 'וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני ה' אלוקיך' (דברים כז, ז)".

15 גם רש"י (שם) הזכיר את דרשת הספרי.

16 הרמב"ם לא התייחס כלל לשאלת הגמרא (ערכין יא ע"א) מדברי רב שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן ולתשובת הגמרא שיש שירה על ביכורי יין. ייתכן שהרמב"ם הבין את מהלך הגמרא שם כמו רבנו גרשום (שם) שכתב שהסבר זה הוא רק לפי ר' יונתן, אך תנאים ואמוראים אחרים לא סברו כמותו.